

Синонимы, в основном, используются совместно. Специфические отношения с синонимами своего ряда при одиночном использовании, как правило, не затрагиваются и данное слово ведет себя как слово, являющееся единственным для называния того или иного действия.

При парном употреблении синонимов вырабатываются определенные приемы, в выработке которых учитывается структурное разнообразие глагола, его стилистическая принадлежность, образность, сила передаваемой экспрессии. Причем в выработке приемов употребления синонимов принимает участие как глагольная, так и именная часть.

Вполне естественно, выделенные нами в процессе работы приемы употребления синонимичных глаголов не ограничиваются указанными рамками, потому что глагольная система языка вообще, и персидского в частности, обладает неисчерпаемыми возможностями для выражения различных оттенков значений и, следовательно, приемами их передачи. Нами были лишь продемонстрированы условия, при которых проявляются те или иные особенности глагольных синонимов.

АБДУХАМИДОВА ДИЛАФРУЗ

Таянч докторант, ТДШУ

Япон тилидаги қариндош-уруғчиликка оид бирликларни ўрганишдаги ёндашувлар

Аннотация. Япон жамиятида 家-ие – “Уй” жуда муҳим ва кенг қамровли тушунча ҳисобланади. Уй - уй эгаси ва оилдан ташиқил топган яхлит системадир. 家-ие – “Уй” сўзи яшаи жойи, оила, оилавий гуруҳни, бирор уруғга тегишлиликни, меросхўр, ижтимоий мавқе каби турли маъноларни англатиши кўриб чиқилади. Уйбу мақолада 主人 сюдзин – эр, 家内(канаи)-хотин, 奥さん(окусан)-рафиқани, 嫁(ёмэ)-келин каби терминларнинг 家-ие – “Уй”га боғлиқлиги изоҳланади.

Қавм-қариндошлик бирликларининг қиёсий-солиштирма тадқиқотлари кўпгина олимлар томонидан олиб борилган. Бундан ташиқари, антропологик, диалектик жиҳатдан, тарихий-типологик, прагматик жиҳатдан қилинган тадқиқотлар қузатилди. Япон тилининг қариндош-уруғчилик номларининг ўзига хослиги ҳақида энг аввало европалик ва америкалик олимлар (Эмбрее, Норбеск, Корнелл, Беардлей, Бефу, Фишер), кейинчалик япон олимлари (Судзуки, Фуџи, Комори) чуқур тадқиқотлар олиб боришган. Уйбу мақолада асосан қариндош-уруғчиликка оид лексик бирликларнинг 家-ие – “Уй”га боғлиқлиги жиҳатдан олиб борилган тадқиқотлар таҳлилга тортилади. Қариндошчилик номларининг қўлланилувида Уй мезон сифатида олинadиган ижтимоий позиция, статус номлари (positional terminology, social status) сифатида олинadими ёки Ўзини марказда қўйиб аниқ маънодаги қавм-қариндошлик терминлари (kinship terminology) ёки ўзгарувчан текноним(modified текноним)сифатидаи , オイコニミ – ойконим (oikonymy , oikos (イコ) жиҳатдан қараб ишлатилadими бу 4 хил қараи мунозарали мавзу ҳисобланади. Бугунги кунгача қилинган тадқиқотларда қавм-қариндошлик бирликларининг маънолари таҳлилга

тортилмаган, шу бирликлар қўлланилишида шахс тафаккуридаги ўзига хос тушунчалар етарлича ўрганилмаганлиги аниқланди.

Таянч сўз ва иборалар: Қариндош-уруғчилик номлари, мурोजсаат бирликлари, нуқтаи назар, текноним, ойконим, ижтимоий статус ва позиция терминлари, ўз(учи) ва ўзга(сото) муносабати.

Аннотация. В японском обществе 家-ие – «дом» - очень важное понятие. Дом - это целостная система, состоящая из домовладельца и его семьи. В данной работе рассмотрены значения слова «дом» 家-ие, такие как место проживания, семья, семейная группа, принадлежность к роду, наследник, социальный статус. В этом исследовании совершён анализ связи таких терминов как 主人 сюдзин – муж, 家内(канай) - жена, 奥さん(окусан) - супруга, 嫁(ёмэ) - невеста с «Домом» 家-ие.

Сравнительно-сопоставительные исследования терминов родства проводились многими учёными. Кроме того, были проведены антропологические, диалектические, историко-типологические, прагматические, исследования. Особенности родственных имён японского языка были сначала подробно изучены европейскими и американскими учеными (Эмбрэ, Норбек, Корнелл, Бердли, Бефу, Фишер), а затем японскими учеными (Судзуки, Фудзи, Комори). В данной статье анализируется исследование в котором изучена связь имен родства с «домом». Существует четыре основных научных направления при использовании имен родства, которые являются объектом разногласия учёных: 1. Термины имен родства создают понятие дом которые обозначает социальную позицию или социальный статус(термины социального статуса); 2. Эгоцентричная точка зрения, в которой центр внимание эго - сам человек с использованием терминологии родства 3. Модифицированная текнонимия, 4. Ойконим с точки зрения жилища. В современных исследованиях не был проведён широкий анализ значения терминов родства. Было обнаружено, что конкретные концепции в когнитивном направлении недостаточно изучены в применении терминов родства.

Опорные слова и выражения: термины родство, выражение обращения, точка зрения, модифицированный текноним, ойконим, термины социального статуса и позиции, отношение свой(учи) и чужой(сото).

Abstract. In Japanese society, 家-ie – “house” is a very important and comprehensive concept. A house is a complete system made up of the homeowner and the family. 家-ie – the word “house” is considered to have different meanings, such as place of residence, family, family group, belonging to a tribe, inheritor, social status. In this study, terms such as 主人 (syujin)–husband, 家内(kanai)-wife, 奥さん(okusan)-your wife, 嫁(yome)-bride are related to 家-ie – “house”.

Comparative studies of kinship terms have been studied by many researchers. In addition, anthropological, dialectical, historical, typological, applied and focus studies have recently been observed. European and American scholars (Embree, Norbeck, Cornell, Beardley, Befu, Fisher) after that Japanese scholars (Suzuki, Fuji, Komori) have researched in-depth scientific works on the peculiarity of Japanese kinship references. In the article analyzes the researches about kinship terms related to 家-ie – “house” have been observed. There are four main scientific points of view about the use of kinship references: 1) the social position taken as a criterion of the house is taken as status names (positional terminology, social status); 2) kinship terminology 3) modified teknonymy; 4) oikonimi — oykonim ie – “house”. Which viewpoint is more effective? It is one of the controversial topic in the Japanese kinship references. The meanings of kinship terms have not been widely analyzed in nowadays’

researches. It has been found that specific concepts in personality thought have not sufficiently been studied in the application of kinship terms.

Keywords and expressions: name of kinship, reference terms of kinship, point of view, modified teknonym, oikonymy, positional terms, social status terms, internal and external relations.

Кириш. Қариндош-уруғчилик кўп тилларда оила билан боғлиқ. Лекин япон тилида “家-ие - Уй “ яшаш жойи билан боғлиқ. Социолог олимлар 家-ие Япониянинг ўзига хос анъанаси бўлиб, маданий маънодаги оила дегани эмаслигини таъкидлашади(Аруга Кидзаемон). Гуревич Т.(2006)“家-ие - Уй “ концепти маданий доминант эканлигини айтади.¹ Уй яшаш учун ёки турли ташкилот ёки муассаса жойлашиши учун мўлжалланган бино; бирор оила ёки хонадон ўрнашган бино ва шу бинога тааллуқли ер; оила, хонадон маъноларини англатувчи кенг маънодаги тушунчадир.² Япон жамиятида 家-ие –“Уй” тушунчаси жуда муҳим ва кенг қамровли бўлиб, жамият ҳаётида катта аҳамиятга эга тушунча ҳисобланади. Уй - уй эгаси ва оиладан ташкил топган яхлит системадир. Япон тилининг изоҳли луғатида 家-ие иероглифининг 5 хил ўқилиши мавжуд. Булар: 力 Ка –хитойча ヶ-ке истисно тарзида ўқилиши ва японча ўқилишлари いえ -ие, や-я, うち-учи кабилардир. 家-ие иероглифининг изоҳли луғатда куйидаги маънолари келтирилган:

- 1.Одам яшаши учун мўлжалланган бино. Яшаш жойи, уй.
 - 2.Инсон ўзи яшаётган бино уйи, ўз уйи.
 - 3.Эр-хотин, ота-она ва фарзандлар, ака-ука каби яқин қондошлик алоқаларига эга кишиларнинг биргаликда ҳаёт кечирувчи кичик коллективи.
 - 4.Оила, уй. Оила аъзоси.
 - 5.Хотин, рафиқа маъносида
 - 6.Авлоддан авлодга ўтиб келаётган оилавий коллектив. Уруғ. Фамилия. Меросхўр, ворис. 「家を継ぐ」 - Уй вориси
 - 7.а)Оилавий коллективнинг жамиятдаги ижтимоий мавқеи. Оиланинг келиб чиқиши оилавий статус, мартаба. б) Зодагон, аслзода, зоти тоза
 - 8.Фуқаролик Кодексида белгиланган уй системасига кўра, уй хўжайинининг умумий бошқаруви асосида оилани рўйхатга олиш китобчасидаги бир оила таркибига қирувчи қариндошлар гуруҳи;
 - 9.Буддизм роҳиби яшайдиган уй³
- Юкоридагилар 家-ие –“Уй” сўзининг ўз маънолари бўлиб, у яшаш жойи, оила, оилавий гуруҳни, бирор уруғга тегишлиликни, меросхўр, ижтимоий мавқе каби турли маънолани англатишини кўриб чиқдик.

¹ Gurevich T.M Lingvokulturologicheskiy analiz kontseptosfera chelovek v yaponskoy yazikovoy kartine mira.Dis. na sois. uch. st. dok. kult.[Linguocultural analysis of the HUMAN conceptual sphere in the Japanese linguistic picture of the world. Dr. cul. sci.diss.] Moskow, 2006.

² “O‘zbek tilining izohli lug‘ati” “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” [Annotated dictionary of the Uzbek language]Toshkent 2018

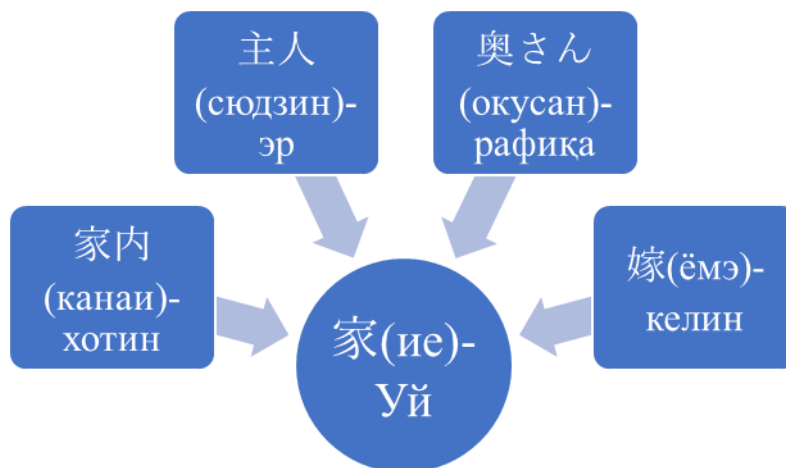
³Namiki Takashi(1981) “Kokugo daijiten” [Japanese language dictionary] Syogakukan

Мақсад ва вазифалар. Ушбу ишда қариндош-уруғчиликка оид лексик бирликларининг тилшуносликда қандай ёндашувлар асосида ўрганилганлиги кўриб чиқилиб, қариндош-уруғчилик номларини “家-ие - Уй” билан боғлиқлиги борасида қилинган тадқиқотлардаги муаммоли жиҳатлар ўрганилади. Бунинг учун аввал “家-иенинг маънолари таҳлил қилиниб, қариндош-уруғчилик номларининг “家-ие – Уйга боғлиқлиги изоҳланади. Сўнг дунё тилшунослигида қариндош-уруғчиликка оид лексик бирликларининг ўрганилишидаги ёндашувлар таҳлил қилиниб, муаммоли жиҳатлар ўрганилади.

家-ие – “Уй”-шу уйда яшовчи инсонлар муносабатларини рамзий ифодалаш воситасидир (М.Терасава 2003, Фролова 2012) Куйидаги 1-жадвалда никоҳдан кейинги қариндош-уруғчилик номлари 家 ие -Уйга боғлиқлиги кўрсатилган.

1-жадвал

Жаноб, хўжайин маъносини билдирувчи 主人 сюдзин қадимда зодагонлар орасида уй бошлиғини кўрсатиш учун қўлланилган, ҳозирда яхши сифатларга эга уй хўжайини, турмуш ўртоқ, эр маъносини англатувчи сўзга айланиб хотин томонидан турмуш ўртоғини кўрсатиш учун қўлланилади. Бундан кўринадики, 主人 сюдзин эр яшаш жойи 家(ие)-Уйга боғлиқ.

- 家内 (канаи)-хотин иероглифига эътибор берилса, 家-ка-Уй ва 内-naи(учи) –ичкари маъносини англатиб, хотин “уй ичида” бўлиши ҳақидаги қарашларга асосланади. 3-шахс билан мулоқатда ўз хотинини билдириш учун қўлланилади.

- 奥さん (окусан)-рафикани билдирувчи мулойим стилга эга лексика. Эдо давридаги савдогар оиласи яшайдиган Уйнинг қурилиши оригинал режалаштирилган бўлиб, кенг бўлмаган фасад ва уй бўйлаб ичкариги қириладиган қилиб қурилган. Уйнинг олд қисми савдо ишлари ва миждозлар учун, Уйнинг ички 奥-оку қисмида оила яшаган. Агар эр уй олд қисмида

савдо билан шуғулланган бўлса, аёли Уйнинг ичкари қисмида юмушлар билан машғул бўлган.¹ Бунда қариндошликни англатувчи ушбу сўз 家(ие)-Уй билан боғлиқлигини кўриш мумкин.

- 嫁(ёмэ)-келин термини 3 та маънони англатади: ўғилнинг хотини, келин ва хотин. Ёмэ сўзи ёбимэ сўзидан келиб чиққан. 嫁(ёмэ) Сўзма сўз қиз(аёл)нинг уйдаги исми маъносини англатади. Бу сўзнинг дастлабки маъноси ўз уйини ташлаб бегона уйга ишлаш, набираларни дунёга келтириш, турмуш ўртоғининг ота-онасига ғамхўрлик қилиш учун келган қизни англатади. Шу жиҳатдан 家(ие)-Уйга боғлиқ дейиш мумкин.

Япон жамиятида “家-ие муҳим рол ўйнайди. Маълум корхонанинг ўзи бир алоҳида Уй “家-ие деб ҳисобланиши, корхона раҳбари 親父 оядзи –ота деб номланиши ўз корхонаси ўз Уйи “家-ие, бошқа корхона ўзганинг уйи сифатида қабул қилиниб, мурожаат жараёнида бунга катта эътибор берилиши бунга мисол бўла олади.

Методлар. Япон тилидаги қариндошлик алоқалари борасида Ватанабе Томосукэ (1968)², Ватанабе Ёшио (1982) ³Чин Цую ⁴, Хирано Тошимаса (1974) Судзуки Такао(1973), Танака Акио(1975), 劉柏林(2001)Холназаров Маъмуржон (2017) ⁵ кабилар изланиш олиб бордилар.

Ватанабе Томосукенинг “Қариндош уруғчилик сўзлари ва жамият структураси”га бағишланган тадқиқотида япон тилидаги қариндошлик муносабатлари структураси жамият структураси билан боғлиқлиги жиҳатдан кўриб чиқилган. Ватанабе Ёшио(1982)қариндош-уруғчилик номлари ва муносабатларини социоантропологик жиҳатдан ўрганиб чиққан. қавм-қариндошлик терминларидаги мурожаат шакллари борасида Сузуки Такао(1973), Танака Акио(1975), Рюка Шивабаяши(2001), Чин Цюларнинг тадқиқоти диққатга сазовардир. Хитойлик тадқиқотчи Чин Цую “Қариндош-уруғчилик сўзларида мурожаатни англаш-замонавий япон-хитой тилларининг солиштирма

¹ E. L. Frolova(2011) Termini` rodstva v funktsii oboznacheniya suprugov yaponskoy semey. [Kinship terms in function of meaning couples of a japanese family]Novosobirsk

² Vatanabe Tomosuke(1968) Syakai kouzo to gengono kankei ni tsuiteno kisoteki kenkyu(1), (sinzoku goi to syakai kouzo), Kokuritsu kokugo kenkyujyo[Basic research on the relationship between social structure and language(kinship terms and social structure)] Kokuritsu kokugo kenkyujyo Publ.

³Vatanabe Yoshio (1982) Gendaino bunka jinruigaku shinzoku no syakai jinruigaku, shibundo, [Modern cultural anthropology Social anthropology of relatives] Shibundo Publ., p.168-178

⁴ Chin Tsuyu (1990) Shinzokugoini mirareru taigu ishiki-gendai nichyu ryogo no taisyo kenkyukara shinzokugo-[Treatment consciousness in kinship terms - Contrastive analysis between Japanese and Chinese]

⁵ Holnazarov Ma`murjon (2017) Shinzokuni okeru kosyoni tsuite - uzubekugo to nihongotono taisyouteki kantenkara- ,[The names of relatives- Contrastive analysis between Uzbek and Japanese] Nihongo, nihongogaku kenkyu dai 7 go [Japanese Japanese studies No.7].

тадқиқи” номли тадқиқотида япон-хитой тилларидаги қариндошлик сўзларида мурожаат шакллари икки тилда ифодаланишини солиштирган.

Гуревич Т.(2006) 家 -ие руҳияти ҳанузгача бола тарбияси, ҳуқ атвор нормаларида оилавий муносабатларда сезиларли даражада эканлигини таъкидлайди. У масалага асосан културологик жиҳатдан ёндашган. *Учи-Ўз* (ичкари) ва *сото-ўзга*(ташқари)муносабати жиҳатдан тадқиқ қилган. Қариндош-уруғчилик бирликларини Оила концепти билан боғлиқлигини айтади.

Ёшимидзу Озаки(2018) «Замонавий япон тилидаги қариндош-уруғчиликка оид мурожаат бирликларининг даврга ва ёш ўтишига қараб ўзгариши»¹ номли тадқиқотида қариндош-уруғчиликка оид мурожаат бирликларининг ҳозирги кундаги қўлланилиши, қадимдан бугунги кунгача қандай ўзгаришга учраганлиги 1985 йилдан 2013 йилгача олиб борилган тадқиқотлар орқали аниқлаштирилади. Бунда акцентдаги ўзгаришлар ҳам ҳисобга олинган.

Шибата Такеши(1978) диалектга доир лексикологик тадқиқот олиб бориб, мамлакатнинг ҳар бир ҳудудида қўлланилувчи қариндош-уруғчиликка оид лексик бирликлар номларини ўзига хослигини тадқиқ қилди.²

3-шахс қариндош-уруғчилик номларини тадқиқот объекти сифатида олган Комори Омори(2013)³ сўровнома ўтказиб, ёзиб олинган овозли материалларидан қариндошлик номларини йиғиб, оилавий муносабатлар ва ёшга доир тадқиқотларини бирлаштириб социолингвистик жиҳатдан таҳлил қилган. Комори Юри(2013) қариндош-уруғчилик терминларини қондошлик алоқалари билан боғланган қариндошчилик ҳамда никоҳ орқали боғланган қондош бўлмаган қариндошчилик алоқаларига ажратади. Шу тариқа, қариндошлик муносабатларини ёшига қараб фарқлаб, бободан олдинги авлод, бобо авлод, ота авлод, бола авлод дея 4 гуруҳга ажратиб тадқиқ қилади. Тадқиқ натижалари 4 асосий хулосани беради:

1.Сўзловчи гап бораётган шахс ҳақида сўзловчи нуқтаи назаридан, тингловчи нуқтаи назаридан ва 3 шахс нуқтаи назаридан олиб 3 хил фокусдан ёндашади. 2.Сўзловчи ва тингловчидан бошқа 3 шахс ҳақида гапирганда қўлланадиган шакл сифатида қариндош-уруғчилик терминлари ва исм қўлланилиб, кам ҳолларда фамилия ишлатилади. 3. Қайси нуқтаи назардан, қариндош-уруғчилик лексик бирлигининг қай бири танланиши сўзловчи, тингловчи ёки мавзу қилиб олинаётган 3

¹ Odzaki Yoshimitsu (2018) "Gendai nihongoni okeru shindzoku kosyono jidai henka to kareihenka" [Changes in the age and aging of relative names in modern Japanese] Vol. 42 No. 1 (Tsumaki dai 53 go) 53 ~ 77

² Shibata Takeshi (1978) «Nihon hogenno goi: hsindzoku meisyo to sono ta»[Japanese dialect vocabulary: relative names and others] Sansyodo

³ Komori Yuri (2013) "Shindzoku kande mochirareru tasyosino unyo-wadaino jinbutsu o toraeru shiten to hyogen keishiki-// Syakai gengokagaku tokusyu: Uerufea • Ringuistikkusuni tsunagaru jissenteki gengo, komyunikasyon kenkyu [Operation of third person terms used among relatives - a viewpoint and expression format that captures the person in the topic] Vol.16, No. 1

шахсининг авлодидаги фарқ ва қондош муносабатларига боғлиқ. 4. Тингловчининг ёши кичик бўлса, сўзловчи тингловчининг ёшини ҳисобга олиб гап мавзуси бўлган шахсни қайси нуқтаи назардан олиш кераклигини белгалайди.

Ито Канако(2017) замонавий Хитой ва Япон тилларида қариндош-уруғчилик номларига оид солиштирма тадқиқот олиб борган. У қариндошлик номлари ичидан 3-шахс қариндош-уруғчилик номлари(reference terms)ни танлаб олиб, уларнинг хитой ва япон тилидаги қўлланилувидаги фарқли жиҳатларини ойдинлаштирган. У Оморидан фарқли равишда оила аъзоларидан сўровнома ўтказмай, бадий адабиёт тили материалларига асосланиб, қайси нуқтаи назардан, қандай тузилишдаги 3-шахс қариндош-уруғчилик номлари шакли танланганлиги тадқиқ қилинган.¹

Натижалар ва мулоҳаза. Япон тилининг қариндош-уруғчилик номларининг ўзига хослиги ҳақида энг аввало европалик ва америкалик антрополог олимлар Япониянинг оила ва қариндош-уруғчилик структурасини тадқиқ қилганлар(Бачник 1983, Таманой 1986)

Япон тилидаги қариндош-уруғчилик номларини биринчилардан бўлиб тадқиқ қилган антрополог Морган(1870) номлар ва мурожаат шаклини фарқлаб ажратиб олмаганлиги жиҳатдан етарлича тадқиқ қилинмаган.

Қариндош-уруғчилик номларини қўлланилувида таҳлил олиб борган Эмбрее антрополог олим сифатида урушдан олдинги даврда Япониянинг қишлоғи асосида тадқиқот олиб борган (Эмбрее,1939) У япон тилидаги қариндошчилик номларининг ўзига хослиги сифатида шу номлар олдидан *ウチノ-учино* аниқловчи сўзини қўшиб қўллаш билан ушбу қариндошчилик номини қўллашда бола(фарзанд) асосий мезон бўлишига урғу берган. Норбеск(1954) эса бу тарзда қўлланилишининг мезони сифатида (point of reference)яъни кимни нуқтаи назаридан шу ном ишлатилаётганига ўз нуқтаи назаридан эмас, ие- “Уй” нуқтаи назаридан эканлигини таъкидлайди. Лекин Корнелл(1956) ўз рафиқасини *うちのお母さん-учи но окасан* тарзида эмас, балки *お母さん окасан* тарзида мурожаат қилишдек ишора қилиб қўлланилиши ўзининг нуқтаи назаридан эмас 3 шахс яъни уйнинг энг кичик боласини аташ мезони қилиб олинса-да, бунда шахсга тўғридан-тўғри мурожаат қилмаяпти деб ҳисоблаб, бундай қўлланилувни ўзгарувчан текноним (modified teknonym) деб номлайди.

Қариндош-уруғчилик номлари тизимида 家-ие-Уйнинг аҳамияти. Япон тилидаги қариндош-уруғчилик номлари тизимида Уй концептининг аҳамиятини жамият структураси жиҳатдан биринчилардан батафсил тадқиқ қилган Норбеск ва Бефу(1958) дир. У ўз рафиқасини *かちゃん качян* каби

¹ Ito Kanako (2017) «Shindzoku meisyo no tasyo yohoni kansuru gendai chyunichi tasyohikaku: mamaga “Tsuma”to naru tokitova»[Comparison of modern Chinese-Japanese subjects regarding the usage of other names of relatives: When a mom becomes a wife] Shinsyu daigaku jinbungakubu

мурожаат қилгандек қўлланилиши фиктив яъни қондош бўлмаган бутунлай бегона кишиларга нисбатан қўлланилуви деб белгилайди. Корнеллнинг тахмин қилган гипотезаси 3-шахсни уйнинг энг кичик фарзанди нуктаи назаридан эмас ие “Уй” нуктаи назаридан олиб қаралса, барча ўзига хосликларни англаш мумкин деб асослаб, Япон тили қавм-қариндошлик номларида “Уй” концептининг долзарблигини қайта-қайта таъкидлайди. Худди шу нуктаи назардан Беардлей (1959), Китаожи (1971), Танака (1976,1977)лар ҳам бориб, муаммо сифатида олинаётган қариндошчилик сўзларининг ишлатилишида кўрсатилаётган “Уй”нинг ижтимоий ўрни жиҳатдан бу турдаги қариндош-уруғчилик сўзларини ижтимоий позицияни англатувчи терминлар(*positional terminology, social status terms*) деб асослайдилар. Бу тадқиқотчилар терминларни қўлланилувида уйнинг боласи томондан қаралгандек шахсий нуктаи назари мезон сифатида олинмасдан “Уй” тушунчаси асосий мезон қилиб олиниши кераклигини таъкидлаганлар.

Бунга нисбатан Фишер(1964) оила аъзолари ўртасидаги сўзловчи 自称詞 *жисёси* ва тингловчи 対称詞 *таисёси* ни кўрсатадиган шахс отларини тадқиқ қилиб, уларни ижтимоий хусусиятга асосланган социоцентрик бўлиб маълум коллектив, жамоани мўлжал қилиб олиб (*group oriented*), шу нуктаи назардан ишлатилса-да, қариндошчиликни номлаш мезони оиланинг энг кичик фарзанди бўлишини таъкидлаган.¹

Судзуки(1973) эса ўз хотинини カチャン *качян(онаси)* деб мурожаат қилингандек қўлланилишини номлаш мезони イエ-Уй эмас, уйдаги энг кичик фарзанди бўлади деб ҳисоблаган, лекин Уй концепти қариндошчилик номларининг умумий асосини(*common footing*) ташкил қилишини, яъни イエ-Уй чегараланган сфера (*circumscribed sphere*) муҳим элемент эканлигини кўрсатади. Айнан шу нуктаи назардан қариндош-уруғчилик терминларининг қўлланилишини янгидан 「オイコニミ」 ойкономи (*oikonomy*, *oikos* (イエ) деб номлайди.

Юқоридагилардан кўриниб турибдики, дастлаб қариндош-уруғчилик борасидаги тадқиқотларни олиб борган европалик антропологлар учун ўз хотинини カチャン *качян(онаси)* деб чақирилиши бирмунча ажабланарли туюлган. Бу турдаги қўлланишни тадқиқ қилиш давомида япон тилидаги қариндошчилик номларида イエ-Уй концепти муҳим жиҳат эканлиги ойдинлашган. Бироқ, бу турдаги қўлланишни шахснинг Уйдаги ўрнига ишора қилин्याптими ёки Уйнинг энг кичик фарзанди нуктаи назаридан олиб қариндошчилик муносабатларига ишора қилин्याптими, бу жиҳат ҳанузгача аниқ ечим топмай, шу икки қарашга ажралганича қолмоқда. Бу тарзда қўлланишининг асосий мезони Уйми ёки энг кичик фарзанд нуктаи

¹ Fisher J.L, Words for Self and Others in Some Japanese Families. *American Anthropologist*, 1964, 66 (6) : 115–126,

назаридан қаралаётган шахсми икки турдаги қараш муаммолигича қолмоқда. Бундан ташқари, қариндошчилик номларининг бу тарзда қўлланилувини Уй мезон сифатида олинадиган ижтимоий позиция, статус номлари (positional terminology, social status) сифатида, ёки Ўзини марказда қўйиб аниқ маънодаги қариндошлик номлар (kinship terminology) , *ўзгарувчан текноним(modified teknonymy)* , オイコニミ — ойконим (oikonymy , oikos (イエ) сифатида олиниси ҳам баҳсли мавзу дейиш мумкин.

“Уй” нуктаи назарими ёки “Ўз” нуктаи назарими.

Ўз хотинини カチャン качян(онаси) деб чақириб қўлланилиши, энг кичик фарзанд нуктаи назаридан オジ oji(амаки, тоға) オバ oba(хола, амма) каби қўлланилиши кузатилган.

Япон тилидаги қариндошлик терминологиясини ҳар томонлама ўрганишни тадқиқот объекти Судзуки(1973, 158-178) аввал қариндош-уруғчилик номларини Ўз нуктаи назаридан (эгоцентрик) қўлланилувчи бирликлар деб кўрсатган. Уй анъанаси марказий ўринда бўлган даврларда маълум уйнинг энг кичик ўғли ёки қизи катта ўғилнинг фарзандлари томонидан オジ oji(амаки, тоға) オバ oba(хола, амма) деб мурожаат қилинадиган шахслар сифатида кўрсатиб, сўзловчи ўзининг нуктаи назарини катта ўғилнинг болалари(ҳали туғилмаган бўлса ҳам) билан тенг қўйиб, шу нуктадан олдидаги қариндошига オジ oji(амаки, тоға) オバ oba(хола, амма) деб мурожаат қилади деб ҳисоблаган. Судзуки бундай қўлланилувни реал мавжуд бўлмаган шахсни белгилаб эътиборни шу нуктадан кўриш маъносида қариндошлик номларининг фиктив қўлланилиши деб номлайди.¹

Хулоса. Юқоридагилардан кўриниб турибдики, қавм-қариндошлик бирликлари турли тиллар билан қиёсий-солиштира ўрганилган тадқиқотлар анчагина. Бундан ташқари, антрополог, диалектик жиҳатдан, тарихий-типологик, қўлланилув, фокус нуктаи назаридан қилинган тадқиқотлар кузатилди. Япон тилининг қариндош-уруғчилик номларининг ўзига хослиги ҳақида энг аввало европалик ва америкалик олимлар Эмбрее, Норбеск, Корнелл, Беардлей(1959), Бефу, Фишер(1964) кабилар чуқур тадқиқотлар олиб боришган. Судзуки(1973) Уй концепти қариндошчилик номларининг умумий асосини(common footing) ташкил қилишини кўрсатади. Айнан шу нуктаи назардан қариндош-уруғчилик терминларини қўлланилишини янгидан 「オイコニミ」 ойкономи (oikonymy , oikos (イエ) деб номлайди. Бу турдаги қўлланилувни шахснинг Уйдаги ўрнига ишора қилиняптими ёки Уйнинг энг кичик фарзанди нуктаи назаридан олиб қариндошчилик муносабатларига ишора қилиняптими, бу жиҳат ҳанузгача аниқ ечим топилмай келмоқда.

Бироқ ушбу тадқиқотларда қавм-қариндошлик бирликларининг маънолари таҳлилга тортилмаган, шу бирликлар қўлланилишида шахс тафак-

¹ Судзуки Такао(1973) Котоба то бунка [Word and culture] Tokio:Ivaname shyoten.

куридаги ўзига хос тушунчалар етарлича ўрганилмаганлигича қолмоқда. Шу жиҳатдан, япон тилидаги қариндош-уруғчилик билан боғлиқ бирликларни 家-ие-Уй билан боғлиқлиги борасида когнитив семантик жиҳатдан тадқиқ қилиш бугунги кунда долзарбдир.

2-жадвал

2-жадвалдаги каби 家-ие-Уй ифода белгиси ва маъно белгиси орқали қариндош-уруғчилик номлари муружаат шакллари билан боғлиқ деган гипотеза асосида “Уй” нуктаи назаридан олиб қаралса, қариндошчилик номларининг бу тарзда қўлланилувини Уй мезон сифатида олиб, когнитив-семантик тадқиқ қилинса барча ўзига хосликларни англаш мумкин.

МУСТАФАЕВА САМИДА

филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), ТДШУ

Ҳозирги хитой ва япон тилларида мин даври кишилик олмошларининг қўлланиши

Аннотация. Кишилик олмошлари тилда қатор хусусиятларига кўра аҳамиятли ҳисобланади. Кишилик олмошларининг стилистик функцияси айниқса муҳим. Бундан ташқари кишилик олмошлари миллий маданият, ижтимоий-сиёсий ҳаёт, фалсафий қараишларни ҳам акс эттиргани боис алоҳида тадқиқот объекти бўладиган сўзлар сирасига киради. Қолаверса, кишилик олмошлари сўзловчининг суҳбатдошига муносабати, ижтимоий мавқеи, ҳаттоки, диний ва фалсафий қараишларини ҳам намоён этади. Шу боис Мин даври романлари (XIV-XV асрлар), хусусан, давр насрининг дурдона асраларидан бўлмиш “Уч шоҳлик” романида қўлланган кишилик олмошларининг тадқиқи давр лексикасининг хусусиятларини кўрсатиши билан бир қаторда, ушбу туркум сўзларнинг диахрон ва синхрон аспектда тадқиқ қилиниши хитой тили лексикасининг тараққиёт динамикаси юзасидан ҳам айрим хулосаларни беради. Япон тили кишилик олмошларининг таҳлилини амалга ошириши орқали Мин даври